

שתי הערות על מטבעות ארץ-ישראל

מאת
ב. קירשנר

א. מטבע של אלכסנדר ינאי, מעין Terra Marique

אל הציורים שבמטבעות היהודים העתיקים, שעדיין וועות החכמים חלוקות בפירושם מטעומם הסמלי. שייכים גם הציורים שבמטבעותיו של אלכסנדר ינאי¹, שבאים בהם עוגן הצד אחד ועיגול הצד الآخر (מהם שהעיגול עשוי בצורה חישוק עבה ומהם שהוא עשוי נקודה), ובתוכו העיגול שמונה זרועות (—R 14, 2, 15a). חוקרי הנומיסטיקה העברית, קצתם² מפרשים את ציר העיגול ככוכב מוקף מעגל, וקצתם³ — כגלגל המשמש, ויש אומרים⁴, שהוא גלגל סתום. הפירושים "כוכב או שמש" מעולם לא הבינו את דעתם של חכמי הנהר.

1) ואולי גם במטבע אחד המוחסת לאלמנתו שלומית אלכסנדרה המלכה. אמן ייחודה של מטבע זו למלכה מוטל בספק; השווה: Rogers, No. 12.

2) א. ריפנברג, מטבעות היהודים, ח"ח. המספרים מורים על המספרים שבולאות המטבעות והסביריהם שם. (הטירות הידועה לכל נומיסטיקן, מקוצרת להלן קיצור נמרץ).

3) העוגן בא במטבעות עבריות גם בציורים אחרים, כגון: עוגן ופרח (R 16), עוגן וקרני-שפע (R 33), עוגן וזר עם כתובות (R 57), עוגן וראש אגריפט הבן (R 75), אבל העיגול אינו בא בשום צירוף אחר אלא עם העוגן בלבד ופרט זה חשוב לענייננו, כפי שיבואר لكمן.

4) למשל: Eckhel (1794), I., III, p. 477; Cavedoni-Werlhof, II, (1856), p. 20; Levy (1862), p. 58; Head (1911), p. 806; Romanoff (1944), pp. 63, 78 ועוד: נרקיס (חרצ"ז), ע' 67: "כוכב שביט" או: "ליקוייחמה או ליקוייריה מלא" (?), או: "טמל הדיאוסקורים", שאליו ינאי מן החוג האלילי — דבר שהוא כמעט מנגע. ההשערה על כוכב-שביט שנראה בימי ינאי (נרקיס), אינה מתבלט על הדרות, שכן כל מקום שבו כוכב שביט במטבעות עתיקות, הוא בא עם הונב האופיני לו, ומטבעות-השביט (Cohen I, p. 8, No. 5; p. 21, No. 1; p. 78, No. 5; BMC CRETE, p. 19—(97), והשוואה 19).

5) למשל: Madden (1881), p. 90—; Rogers (1914), pp. 26, 77; R. Ryffenberg ע' 35; (טט' 14, 15).

6) למשל: De Saulcy, *Recherches sur la numismatique Judaïque*, p. 89; Hill, *BMC Pal.* (1914), p. XCV; p. 207; 210 (*Wheel of eight rays*), ואין הוא מוסיף שום פירוש לסמל.

ミスマטיקה⁷), ובפרט שספק גדול הוא, אם הקשרו באותם הדורות את הציור של גרים-שים, שהיה בו משום ריח של עבودה זהה. לי נראה, שהעיגול רומי על גלגל-מרכבה, ובצירופו עם העוגן הבא לצד האחר של המטבע הוא משמש כסמל ניצחון, לכיבוש או לחיוך השלטון ביבשה ועל פניו הים (או על חוף הים) כאחד, בדומה לאותו רעיון שהוא הרומים מבטאים אותו במליצה הידועה TERRA MARIQUE⁸.

בפירוש העיגול על חיוך השלטון ביבשה כבר קידמוני קאנודוני⁹), אלא הוא לא ראה אותו כגלגל-מרכבה, כי אם ככוכב ופתר אותו כסמל המזל שהאריך פנים לשלית בכיבושים שביבשה.

בעניין העוגן, כל הנומיסמאטיקנים הם בעדעת אחת. שהוא סמל להישגים ימיים, בדרך שהשתמשו הקדמוניים לסמלו מעין זה בחילק הפנים של האוניה PRORA¹⁰) או ב"שלוש-קלשון" (TRIDENS). או במשות-הגה ועוד. והרי פירוש והוותם את מעשי תוקטו של ינאי, שכבס את נמלי הים התיכון, כגון רפייה. עזה, אנטידון, מגדל ושرون (קיסרי), דאר; ובדומה לכךطبع הורדים מטבע-עוגן לאחר

שב וכבס את ערי-הנמל, שאבדו למלאכות לשעה¹¹).

אף הגלגל הוא סמל קדום, הבא במטבעות עתיקות לזכר בניה כבישים או סלילות ותיקים, וכן לכיבוש ארץ, אלא שהוא משמש גם סמל לעניינים אחרים¹²). הגלגל שבמטבעות ינאי מרכיב, כאמור, שמונה זרועות הנמשכות מטבחו, והן מוקפות חישוק עבה (ע"י^a 14–15 R) או עיגול עשוי נקודות בלבד. גם מעשה הנקודות ידוע לנו מיי' קדם, כגון במטבעות פיניקיות, שבahn בא דוקא גלגל עשוי נקודות שהוא קשר במרכבה¹³). סטטרזיות אחד של טריינוס קיסר, נאמר בו בטירוש שנطبع לזכר בניה כביש שנקרה ע"ש הקיסר; מתחת לגלגל בן שמונה

⁷ אף הארכיאולוג Denkm. Pal., II, p. 23 בטירשו Watzinger מתנגד

פירוש הציור כגרם-שים.

⁸ למשל, במטבעות של נירון קיסר (וועוד 145; Cohen 134; Cohen 145); כוונת המליצה – שלום, לניצחון בכל כדורי-הארץ. המליצה "על פניו הים וביבשה" באה גם בהודעת החלת הסינגנאט הרומי אל היהודים (מקב' א', ח', כ'ג). אם נכוונה סברתי, הרי זו אחת המטבעות שנייני צדקה קשורין זה בזה קשר פנימי, כפי שאנו מוצאים במטבעות יווניות וגם רומיות.

⁹ Cavedoni I, p. 39; II, p. 21.

¹⁰ הוא בא גם במטבעות עבריות, והשווה נרkip. I, לוח ד' 7; R 56 (חותם אוניה מלימה), ובדומה לכך מס' 58, 54.

¹¹ ע"י 33 R. בדומה לכך הנציג כנראה שמעון החשמונאי את כיבוש יפו ע"י שפיקל אוניות בעמודים שבבו את בניין-הקבrios המשפחתי שהקים במודיעין (מקב' א', י"ד, ה').

¹² כסימן-היכר לאלילת-הمول (FORTUNA). וכן כסמל למשחקים בזירה, למשל:

Cohen II, p. 118, No. 162

¹³ השווה למשל מטבעות צידוניות: BMC Phoenicia, pl. XX, 11; XXI, 2

הזרועות המצויר במטבע זו באה הכתובת: VIA TRAIANA (ככיש טריינוס, היאן הדרך מן בנוגנות אל ברונדייטום, שעברה בפיות הפטנטיניות)¹⁴). וכבר נידון עניינו של הגלגול במטבעות עתיקות בספרות הנומיסמאטיבית לרוב¹⁵.

ושוב: הגלגול כסמל הניצחון הולם יפה את מטבעותיו של ינא, שהרחיב את גבולות הארץ לכל רוחות השמיים ממש עשרים ושבע שנים מלכותו. מן הרואו להזכיר עוד, שאთם שני הציורים. גלגול מזה ועוגן מזה ("סדרת גלגול-עוגן"), באו כבר במטבעות איטליות הקדומות ביותר, הנקראות בנומיסמאטיקה AES GRAVE (נחות או ברונזה כבده), שנקבעו באטרוריה, בלאטום ובקאמפאניה¹⁶). המטבעות של ינא הנידונות כאן דמיין מובהק להן ולמטבעות האיטליות הללו, שידעו החוקרים התחליו טובעים אותן ברומה באמצעות המאה הד' לפסחן, לאחר שנכבה עיר-החוף אגנטום (338), ורומה נעתה למדינה בעלת בטיס ימי חזק,

ב. עוד על מטבע-הנציבים הראשונה

עדין לא הכריעו החוקרים, אם הפרוטה הראשונה שהוצאה בידי הפלוקון רاطוריים הרומיים, היא משנת השלושים ושלוש או משנת השלושים וSSH לשולטונו של אוגוסטוס קיסר. החשובה לשאלת מה בשלה שנייה; לפי איזה מנין של שנים שלטונו של הקיסר מונחות מטבעות הנציבים שנקבעו בימי אוגוסטוס — אם לפי מנין השנים "האוגוסטאי" או לפי המניין המכונה "האקטני", המתייחס בשנת ניצחונו של אוקטביינוס על אנטוניוס ליד אקטיום. נרקיס¹⁾ ורייפנברג²⁾ נוטים אחרי דעתיהם של ב. פיק³⁾ ושל הייל⁴⁾, הסבורים שמטבעות הנציבים הראשונות הן המטבעות שתאריכן שנת השלושים וSSH

¹⁴) השווה — Cohen II (1882), Nos. 647, 648; Mattingly-Sydenham, *Rom. Imperial Coinage*, II (1926), No. 636-, pl. XI, 203; BMC Empire III (1936), p. 209, No. 989.

¹⁵) השווה: K. Regling, *Die antike Münze als Kunstwerk* (1924), Nos. 44. 89, 108, 184, 196, 234, 402, 427, 594, 713, 885; Mattingly, *Roman Coins* (1928), pl. 8, No. 18.

¹⁶) Mattingly, *Guide to Roman Coins in the M.*, 1927, p. 7 Seaby's *Coin and Medal Bulletin*, No. 372, May 1949, p. 221 על מטבעות איטליות כאלו שיש בהן כען דוגמא למطبعו שלנו הרומי גם ו' וירגן ב' שימשו מופת למطبع הנידונות כאן, אבל איןני אומר שהלו

¹⁾ מטבעות א"י, ספר ראשון, מ' היהודים, תרצ"ו, ע' 88; ספר שני, מ' הנוצרים, א' תרצ"ט, ע' 68 ואילך.

²⁾ מטבעות היהודים, תש"ח, ע' 24 ואילך.

³⁾ ZfNum, XIV, 1887, 306-

⁴⁾ BMC Pal.. 1914, p. CI

ל אוגוסטוס, כלומר התאריך היווני צ'לאג', ושאין כל עיקר מטבעות נציבותו שאריכון ג'לאג'. אבל גנד דעה זו מעדות המטבעות גוףן, ואף היא מתעדרת על ידי כמה שיקולים היסטוריים, ונראה לי שיש מקום לשוב ולעין בדבר וلتיקן את הדעות הקודמות.

הובדות הנומיסמטיות

דומה, שהחוקרים החלקים על מציאותן של מטבעות-נציבים בעלות התאריך צ'לאג' (שנת 33 לשלוונו של אוגוסטוס), לא ראו אלא מטבעות מסוות מסוג זה הייל⁵ הדוחה את הדרישה ג'לאג', נימוקו הוא, שהאות היוונית "המודמה" ג' אינה אלא האות צ, אלא שתחריתה של אות זו נבלעה בעיגול-הפונינים שבשולוי ומطبع ע"י חורתה או טבעה מרושלת. והנה בציור שהוא עצמו מביאו (لوח 28, פס' 1), האות ג' ברורה למדי; יש כאן ריווח מסוים בין קצה-האות התוחתון לבין שולי-הטבע, ואין מקום לדבר על הכלעת חלקה של רגל האות בשפת-הטבע, וכן גם במטבע צ'לאג' "המסומת" (nailed) הנמצאת באוסף הנומיסמטי של כותב הטורים האלה. אודונגי⁶, שהשכל לראות ולהבחין, מונה כמה טפסים של מטבעות שאריכון צ'לאג', וכן פון⁷ וקדר⁸. אף במטבע שביבא רוג'רס⁹, אי אתה יכול לקוות את האות הנידונה כי-אלא בדוחך, מפני שהנויות התוחתונה האופיינית שלהם (כגンド זה השווה למשל האות צ הברורה במטבע של אגריפט האב משנת 43 – לטה"ג)¹⁰.

שיקולים ההיסטוריים

מקבלים אנו את ההנחה על מציאותה של מטבע-נציבים בעלות התאריך צ'לאג', בעל כורחנו שנאמר, שהמנין הוא מניין השנים האוגוסטאי לשלוונו של אוגוסטוס (33 שנים משנה 27 לפסה"ג – הריה שנה 6, או 6/5, לפסה"ג, היא שנה שבה הגיע הנציב הראשון, קופוניות, לא"י); שהרי לפי המניין האקטטי, המתחילה בשנת 30–31 לפסה"ג, שנת השלושים ושלוש היא שנה 3 לפסה"ג, ואו עדין לא היה נציב רומי בארץ¹¹. נמצא שהמנין האוגוסטיאני (ANNI AUGUSTI) מתקיים

⁵ *BMC Pal.*, 1914, p. CI (5)

⁶ *Bibl. Numismat.*, II, 1856, p. 39 ff. (6)

⁷ *Coin of the Jews*, 1881, p. 174 (7)

⁸ *Hist. Num.*, 1911, p. 809 (8)

⁹ *Rogers, Jew. Coins*, 1914, pl. III, No. 1; p. 38, 87

¹⁰ נוקים, א', לוח ז', מס' 9; רייןברג, מטבעות היהודים, מס' 59; *BMC PAL.*

pl. 26, No. 1

¹¹ לפי *M o m s e n, Röm. Staatsrecht* II³, 796, 802 ff.

קיסר אלא במורחת בלבד, וביחסו בסוריה ובמצרים, וברוך כלל מנו לפי שנות הקונסולים.